

**A TUDOMÁNYNAK
GAZDAG ÁGAI...**

TANULMÁNYOK
BENKŐ ELEK
HETVENEDIK
SZÜLETÉSNAPJÁRA

**ABUNDANT LINES
OF THE SCIENCE
ITSELF...**

STUDIES IN HONOUR OF
ELEK BENKŐ
ON HIS SEVENTIETH
BIRTHDAY

SZERKESZTETTE / EDITORS
KOVÁCS GYÖNGYI – ZATYKÓ CSILLA

HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
RÉGÉSZETI INTÉZET

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
HUN-REN RESEARCH CENTRE FOR THE HUMANITIES

A TUDOMÁNYNAK GAZDAG ÁGAI...

ABUNDANT LINES OF THE SCIENCE ITSELF...

„A tudománynak gazdag ágai
Egy organizmus sok külön vonása,
Együtt igéző csak.”
(Madách Imre: *Az ember tragédiája*, XII. szín)

“Abundant lines of the science itself
Are different traits of one system only,
They're charming together.”
(Imre Madách: *Tragedy of the Man*, twelfth scene
Translated from Hungarian by Ottó Tomschey)

(© MTA, Szigeti Tamás)

Beuó Elol.

A TUDOMÁNYNAK GAZDAG ÁGAI...

TANULMÁNYOK
BENKŐ ELEK
HETVENEDIK SZÜLETÉSNAPJÁRA

ABUNDANT LINES OF THE SCIENCE ITSELF...

STUDIES IN HONOUR OF
ELEK BENKŐ
ON HIS SEVENTIETH BIRTHDAY

SZERKESZTETTE / EDITORS
KOVÁCS GYÖNGYI – ZATYKÓ CSILLA

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet
MTA Kiváló Kutatóhely
Institute of Archaeology, HUN-REN Research Centre for the Humanities
MTA Centre of Excellence

Budapest 2024

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült
The volume was funded by the Hungarian Academy of Sciences

Borító / Cover

Zárókő rekonstrukciós rajza (pilisi ciszterci monostor)

(Rajz: Ősi Sándor. MTA – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, Adattár)

Reconstruction drawing of a capstone (Pilis Cistercian monastery)

(Drawing by Sándor Ősi. MTA – Research Centre for the Humanities Institute of Archaeology, Archive)

Képfeldolgozás, képszerkesztés / Image processing and editing

VARGA ZSÓKA

Angol fordítás / English translation

CHRIS SULLIVAN

ISBN 978-615-5766-73-2

DOI 10.62150/BE70.2024

© HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet / Institute of Archaeology,

HUN-REN Research Centre for the Humanities

© Archaeolingua Alapítvány / Archaeolingua Foundation

© Szerkesztők, szerzők, fordító / Editors, authors, translator

2024

Minden jog fenntartva.

A tanulmányokban felhasznált illusztrációkért a szerzők felelnek.

All rights reserved. The authors are responsible for the illustrations used in the studies.

ARCHAEOLOGUA

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13.

www.archaeolingua.hu

Borítóterv / Cover design: KASZTA MÓNI

Tipográfia és nyomdai előkészítés / Layout and desktop editing: KOVÁCS RITA

Nyomda / Printers: PRIME RATE Zrt., Budapest

TARTALOMJEGYZÉK / CONTENTS

Előszó / Foreword	9
BARTOSIEWICZ LÁSZLÓ A középkor régészeti állattanának 70 éve Magyarországon <i>Seventy years of medieval archaeozoology in Hungary</i>	11
BÁLINT CSANÁD A „kazár pénzverés” és összehasonlításai: a volgai bolgár, nyugati türk és türges pénzverés <i>‘Khazar coinage’ compared to Volga Bulgarian, West Turkic, and Türgesh coinages</i>	27
BERTA ADRIÁN – EKRIK ÁKOS – KOVÁCS BIANKA GINA Az ábrahádi ciszterci apátság roncsolásmentes régészeti kutatása <i>Nondestructive research of the Cistercian abbey of Ábrahám</i>	37
BOLLÓK ÁDÁM Késő ókori csörgők a Keletrómai Birodalom levantei tartományjaiban. Az avar kori és a magyar honfoglalás kori varázshagyomány hátteréhez <i>Late Antique closed bells in the Levantine provinces of the Eastern Roman Empire. On the magical traditions of the Avar- and Hungarian-Conquest-period populations of the Carpathian Basin</i>	67
F. ROMHÁNYI BEATRIX Kultuszok, kulturális régiók és hospesek. Avagy: miről vallanak a 14. század elején összeírt plébániatemplomok patrocíniumai <i>Cults, cultural regions, and hospites or what the patrocinia of early 14th-century parish churches tell us</i>	89
FÜLÖP RÉKA – GYŐRI-PÓRSZÁSZ ANNA – RÉVÉSZ LÁSZLÓ – RITOÓK ÁGNES 8–9. századi tárgytipusok, viseleti szokások továbbélése a Kárpát-medence 10–11. századi sírjaiban <i>Survival of 8th–9th-century artefact types and clothing practices in 10th–11th-century Carpathian Basin burials</i>	107
GÁL ERIKA Keselyűcsont a csókakői várból <i>A vulture bone from Csókakő Castle</i>	129
GERELYES IBOLYA A török hódoltság balkáni eredetű ékszeranyagának előképei az oszmán művészetben <i>Antecedents in Ottoman art of Balkan-origin jewellery found in Ottoman Hungary</i>	141
HATHÁZI GÁBOR – KOVÁCS GYÖNGYI Egy reprezentációs forma változatai – Zsigmond-kori csempés és oszmán-török szemes kályhák a csókakői várban <i>Variations on a means of display in Csókakő Castle Sigismund-era tile stoves and an Ottoman stove with concave glazed tiles</i>	157
JAKAB GUSZTÁV – CSENGERI ERZSÉBET – TIMÁR GÁBOR A középkori vízgazdálkodás tanulságai az antropocén korban <i>Lessons from medieval water management in the anthropocene era</i>	187

K. NÉMETH ANDRÁS	
Nürnbergi csengők a késő középkori Magyarországon	207
<i>Small bells from Nuremberg in Late Medieval Hungary</i>	
KOVÁCS LÁSZLÓ	
A 10. századi szállási temetőkről	219
<i>On 10th-century cemeteries in Hungary belonging to short-lived settlements</i>	
LANGÓ PÉTER – TAKÁCS MIKLÓS	
Az Árpád-kori falusi temetők feltárása, egy rokon tudományterület „hatóköre” településrégészeti nézőpontból.	
(Szempontok egy településrégészeti kézikönyv megírásához)	233
<i>The excavation of Arpadian-era village cemeteries, the ‘domain’ of a kindred discipline from the settlement archaeology perspective.</i>	
<i>(Considerations for the writing of a handbook of settlement archaeology)</i>	
LŐVEI PÁL	
Keresztábrázolások, keresztetek és tévhitek	243
<i>Crosses, crusaders, and erroneous beliefs</i>	
MÉSZÁROS ORSOLYA – FÓRIZS ISTVÁN	
A visegrádi késő középkori üvegműhely (Rév u. 5.): az üvegleletanyag áttekintése és archeometriai vizsgálata	261
<i>Glass artefactes from a 15th-century glassmaking workshop at Rév utca 5. in Visegrád and their archaeometric analysis</i>	
OBORNI TERÉZ	
Báthory István bécsi diplomáciai küldetése és fogsága (1563–1567)	285
<i>Stephen Báthory’s diplomatic missions to Vienna and his imprisonment there (1563–1567)</i>	
RÁCZ BERNÁT – ROSTA SZABOLCS	
<i>Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?</i>	
Pétermonostora Maas-vidéki kapcsolatai	299
<i>Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?</i>	
<i>Pétermonostora’s links to the Meuse Valley</i>	
SARBAK GÁBOR	
Pálos harangok	323
<i>Bells in the Pauline order</i>	
SÓFALVI ANDRÁS	
Árpád-kori rotunda maradványai Nagygalambfalván	329
<i>Vestiges of the Arpadian-era rotunda in Nagygalambfalva (Porumbenii Mari, Romania)</i>	
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Középkori és kora újkori tűk néhány példánya Nagybányáról	341
<i>Medieval and early modern pins from Baia Mare</i>	
SZŐKE BÉLA MIKLÓS	
A Biskupija-Crkvina lelethorizontról egy zalavár-várszigeti agancsfaragvány kapcsán	357
<i>An antler carving from Zalavár-Vársziget belonging to the Biskupija-Crkvina Horizon of finds</i>	

TEREI GYÖRGY	
Újabb adatok az Árpád-kori nagyméretű veremépületek kérdéséhez <i>New data relating to the Arpadian-age larger dug-out structures</i>	369
VARGA MÁTÉ	
Újabb középkori zarándokjelvények Somogy megyéből <i>More medieval pilgrim badges from Somogy county</i>	385
VIDA TIVADAR	
A zempléni csésze Kelet és Nyugat között <i>The Zemplín Cup between East and West</i>	397
VIZI MÁRTA	
Az ozorai várkastély színes mázas kályhacsempéiről <i>Coloured-glaze stove tiles from Ozora Castle</i>	417
WEISZ BOGLÁRKA	
A vásárterek eltérő típusai a középkori Magyar Királyságban <i>Differing types of marketplaces in the Kingdom of Hungary in the Middle Ages</i>	439
ZSOLDOS ATTILA	
Harcok az ország közepén <i>Struggles in the middle part of the realm</i>	455

ÚJABB ADATOK AZ ÁRPÁD-KORI NAGYMÉRETŰ VEREMÉPÜLETEK KÉRDÉSÉHEZ

Terei György

Kána, illetve a kánai terület első okleveles említése 1240-ből származik, amikor a veszprémi püspök rögzíti a kánai és telki apátok számára, hogy a földterületből 200 jugera földet „nagypesti” német polgároknak adnak bérbe szőlőtermelés céljából. Az oklevélben nem szerepel, hogy a tárgyalt föld pontosan hol helyezkedik el, csupán az, hogy Kána mellett található.¹

Az Árpád-kori falu egykori területén, a Budapest határán belül található lelőhelyen, 2003 és 2005 között folyt régészeti kutatómunkáról korábban számos fórumon beszámoltunk.² Bár az ásatási eredmények feldolgozása rögvest a terepmunka befejeződésével megkezdődött, még mindig sok a feladat. Terveink szerint kisebb-nagyobb részletekben közöljük az egyes tárgyakat, leletcsoportokat vagy objektumcsoportokat.³ Jelen munkámban a faluhelyen feltárt négy nagyméretű földbe mélyített objektumot szeretném bemutatni részletesen, egyrészt azért, mert egy mára ugyan ismert, de viszonylag ritka objektumtípusról van szó, másrészt mert egy változatos, és szerkezetében elég bonyolult építményről beszélhetünk, mely első ránézésre is teljesen elkülönül a jól ismert veremházaktól. Egy-egy példa előfordult korábban is, de nagyobb számban a 2000-es évek elejétől tömegesen meginduló nagyfelületű feltárások során lettek ismertek.⁴

AZ OBJEKTUMOK RÖVID BEMUTATÁSA

592. OBJEKTUM

A feltárt terület egyik legmagasabb pontján, a templomtól 103 méterre északra került elő (1. ábra). Alapterülete 7,2 × 5,4 m, hosszanti oldala északkelet–délnyugat irányú, mélysége 80–90 cm a jelentkezési szinttől számítva. Téglalap alakú, egyenes oldalú, északi, nyugati és keleti oldalán részben padkás kialakítású nagyméretű épület volt egykor, amelynek északnyugati sarkánál enyhén teknő formájú, meneteles bejáratát részben kövekkel rakták le. Betöltése egységes barna humuszos volt, a metszetalak alján látszottak az íves betöltődésnek a nyomai. A ház közepén két részből álló átégett padló rész (tüzelőhely) került elő. A padlón elszórtan, illetve két esetben, kisebb csoportokban köveket találtunk. A ház déli oldalán, a délkeleti sarok közelében ovális alakú, feltételezhetően másodlagos helyzetű kemencét (591. objektum) figyeltünk meg, ehhez kapcsolódó járószint jelentkezett a ház déli felében 30 cm-rel a ház eredeti járószintje felett. Az épületen belül, mind a keleti oldalon közvetlenül a padka mellett, mind a nyugati oldalon oszlophelyek mélyedtek a ház járószintjébe. A középtengelyben is kerültek elő hasonló oszlophelyek, de nem olyan sűrűn egymás mellett, mint ahogyan azokat a falak mellett megfigyeltük. Az épületen belül az északi oldalon a kövekkel lerakott bejárat részen, a kövek felszedése után egy téglalap alakú, szűkülő oldalú, egyenes aljú észak–déli kis árok bukkant elő. A kövek felszedése során faragott kőtöredékeket is találtunk.

A szerző régész, főmuzeológus (Budapesti Történeti Múzeum; terei.gyorgy@btm.hu).

¹ H. GYÜRKY 1996, 19.

² Többek között: TEREI 2004; TEREI 2006; TEREI 2010.

³ TEREI – HORVÁTH 2007a; TEREI – HORVÁTH 2007b; DARÓCZI-SZABÓ – TEREI 2011; TEREI 2016; TEREI – VARGHA 2013; TEREI 2017.

⁴ A témáról a Fiatal középkoros régészek IV. konferenciáján 2012-ben Kaposváron adtam elő, de írott formában csak röviden, összefoglalás jelleggel közöltem az eredményeket.

1. ábra. Kána. Az 592. objektum. (Fotó: Budapesti Történeti Múzeum)
Fig. 1. Kána. Object no. 592. (Photograph: Budapest History Museum)

2. ábra. Kána. Az 592. objektum padlóján fekvő vaskulcs.
(Fotó: Budapesti Történeti Múzeum)
Fig. 2. Kána. Iron key from the floor of Object no. 592.
(Photograph: Budapest History Museum)

Az előkerült leletanyag nagyon gazdag. A kerámiaanyagról elmondható, hogy abban a tatárjárás előtti időszakra keltezhető leletek jelennek meg: cserépbogrács, fogaskerékmin-tás fazék, bepecsételt peremű fazék, továbbá csigavonaldíszes fazekak, és ugyancsak ezzel a díszítéssel ellátott fehér anyagú palack töredéke. Ezen kívül egy füles pohár is a leletanyag része. Az egyéb tárgytipusok is kiemelkedőek, például egy, a padlószinten talált, négy részre tört kőmozsár. A vastárgyak közül a nagyméretű kulcsot, ásópapucsot, tengelyes ollót, buzogányt és egy egyszerűbb vascsatot érdemes kiemelni. A fémleletek nagy része is a járószinten feküdt, úgy tűnik, hogy azok az építmény felhagyása során maradtak ott. A tatárjárás előtti datálást támasztja alá az öt friesachi pfennig is, melyek közül a legtöbb ugyancsak a padlóról került elő (2. ábra).⁵

⁵ CNA C a 9; CNA C a 12; CNA C a 14; CNA C g 1; CNA C k 4. A pénzek meghatározását Kálnoki-Gyöngyössi Mártonnak köszönöm.

3509. OBJEKTUM

Az objektum (3. ábra) a feltárt terület déli, patakhöz közelebb eső részén, a templomtól 151 méterre dél–délkeleti irányban mutatkozott. Alapterülete $8,3 \times 4,4$ m volt, hosszanti oldala észak–dél irányú, mélysége 60–70 cm a jelentkezési szinttől számítva. Az épületet a feltárás során egymásra merőleges tanúfalakkal nyolc részre osztottuk. Az épület oldala teljesen függőleges volt, padlója vízszintes, tapasztást csak a középső részen egy nagyobb foltban tudtunk megfigyelni. A padlószinten elszórva néhány megmunkálatlan kő feküdt. Az északnyugati sarokban a fallal párhuzamosan L alakban 20–25 cm-es padka jelentkezett. A falak mellett nagyságrendileg hasonló távolságokra oszlophelyek kerültek elő, ezek a padkánál is folytatódtak, némely oszlophely vágta az épület sárga altalajba mélyülő falát. A helyiség közepén egy nagyobb méretű és mélyebb (70 cm) mélyedést, feltehetően oszlophelyet találtunk. A 3509. objektumot a délkeleti oldalon közvetlenül a 3511. sz. földbemélyített ház mellé ásták, mellyel részben szuperpozícióban volt, hiszen annak délnyugati sarkában álló kemencéjének egy kis részét vágta. Az északi oldalon a 3507. sz. kemencét vágta, nemcsak a hamuzógdöröt pusztította el az építmény, hanem a tüzelőfelület egy részét is. Határozott lejárát nem került elő, de az épület többi oldalán nincs megszakítás, vagy lejáratra utaló nyom, így feltételezhetjük, hogy ez is az északi oldalon volt. Az épület déli oldalának középső oszlophelyében, annak betöltésében egy kővel letakart, csontokat tartalmazó kisméretű fazekat találtunk. Feltehetően hasonló céllal kerülhetett elrejtésre, mint a többi szájával lefelé fordított edény.⁶ Ugyancsak a betöltés bontása során került elő egy oldalán fekvő csigavonaldíszes fazék.

3. ábra. Kána. A 3509. objektum. (Fotó: Budapesti Történeti Múzeum)
Fig. 3. Kána. Object no. 3509. (Photograph: Budapest History Museum)

A leletanyag itt is gazdagnak mondható. A padlószinten az építmény használatához kapcsolódó tárgyak nem kerültek elő. A betöltés nagymennyiségű kerámiaanyagot, főként csigavonaldíszes edényoldaltöredéket tartalmaz, a fémek közé egy tüskés sarkantyú töredéke, egy kés, több szög és vaslemez tartozik.

⁶ DARÓCZI-SZABÓ – TEREI 2011.

3317. OBJEKTUM

Az épület (4. ábra) az ásatási terület déli, patakhöz közelebb eső részén, a templomtól délkeletre 140 méterre került elő. Feltárását nehezítette, hogy azt két ütemben lehetett megvalósítani, először a déli, majd néhány héttel később az északi felét tudtuk kutatni. Nagyméretű, déli oldalán lefelé szű-

4. ábra. Kána. A 3317. objektum.
(Fotó: Budapesti Történeti Múzeum)
Fig. 4. Kána. Object no. 3317.
(Photograph: Budapest History Museum)

külő oldalú, egyenes aljú épület volt, alapterülete $6,8 \times 4$ m, hosszanti oldala keletnyugat irányú, mélysége 100 cm a jelentkezési szinttől számítva. Lépcsős lejárata a keleti oldalon jelentkezett (5. ábra). Az agyagba vágott öt lépcsőfok az épület délkeleti sarkában helyezkedett el, a lépcsősor hossza 2,4 m, szélessége 1,5 m volt. Az építmény betöltését egységes barna humusz képezte, az észak-dél irányú metszetsfalakon látszottak az íves betöltődés nyomai. Az objektum falai enyhén rézsűsek, egyedül az északnyugati sarokban lehetett megfigyelni kitüremkedéseket. Erre az a magyarázat, hogy a korábban itt működő, feltehetően szabadon álló kemence (3441. objektum) hamuzógdrének nagy részét is elpusztították az építmény megásásakor. A korábbi objektumnak csak a magasan álló kemencerésze maradt meg a kerámiával letapasztott tüzelőfelülettel együtt. Megfigyeltük, hogy

5. ábra. Kána. A 3317. objektum lépcsős kialakítású lejárata. (Fotó: Budapesti Történeti Múzeum)
Fig. 5. Kána. Flight of steps leading down into Object no. 3317. (Photograph: Budapest History Museum)

ezen a részen nem tudták vagy nem akarták egyenesre kialakítani a falat, felhasználták a szabadon álló kemence munkagödrének egyenetlen oldalát. Letapasztott padló nyoma nem jelentkezett, valamint oszlophely és egyéb objektum sem került elő a bontás során.

A leletanyag nagyon gazdag: érme,⁷ bronztű, mécses, vaskés, és egyéb vastárgyak mellett nagymennyiségű Árpád-kori, főként csigavonaldíszes kerámia került elő. A betöltésben két vörös festésű fehér edény töredéke, illetve egy bécsi fazék peremtöredéke is feltűnt. Ezek, valamint az alapján, hogy egy szabadon álló kemencét vágott át, úgy gondoljuk, hogy az ásatás egyik legkésőbbi objektumával lehet dolgunk.

3497. OBJEKTUM

A feltárt terület déli, patakhoz közelebb eső részén, a templomtól délre 180 méterre tártuk fel az épületet (6. ábra). A humuszosítás után egy amorf formában kirajzolódó nagy folt volt látható, melyről a bontás során derült ki, hogy több különböző objektumot foglal magában. Az épületet a feltárás során egymásra merőleges tanúfalakkal kilenc részre osztottuk. Betöltését egységes barna humusz alkotta, a metszetsfalak alján látszottak az íves betöltődés rétegei. A bontás során keleti felén egy kelet–nyugat irányú lépcsős lejáratot találtunk. Bár a nagyméretű objektum szuperpozícióban állt északon egy földbemélyített házzal, illetve a nyugati oldalon egy árokkal és a déli oldalon is több beásással, szépen kirajzolódott az eredeti alaprajza, mivel az összes objektumnál mélyebbre ásták. Alapterülete 5,4 × 2,8 m, tájolása kelet–nyugat irányú, mélysége 150 cm volt a jelentkezési szinttől számítva. A lépcsősor hossza 4,2 m, szélessége 1,4 m. A fal egyenes, a padló vízszintes, déli oldalán korábbi jelenség figyelhető meg. A helyiség középső részén agyaggal keményre letapasztott padlórészlet került elő. Oszlophelyeket csak kis számban találtunk, kettőt a bejáratnál, a lépcsősor alján, ezek feltehetően egykor a bejárat ajtóhoz tartoztak. A keleti oldal

6. ábra. Kána. A 3497. objektum. (Fotó: Budapesti Történeti Múzeum)
Fig. 6. Kána. Object no. 3497. (Photograph: Budapest History Museum)

⁷ IV. Béla CNH I. 255. denár. A pénz meghatározását Kálnoki-Gyöngyössy Mártonnak köszönöm.

7. ábra. Kána. Tapasztás a 3497. objektum északi falán. (Fotó: Budapesti Történeti Múzeum)

Fig. 7. Kána. Rendering on the north wall of Object no. 3497. (Photograph: Budapest History Museum)

közepén, a fal mellett, illetve az épület középtengelyében, megközelítőleg középtájt került elő egy hasonló beásás. A fal mellettiek részben vágták a falat is. Ezen kívül más bemélyedést nem figyeltünk meg. A legmeglepőbb az északkeleti sarokban és az északi fal ezen részén megmarad kiégetett agyagtapasztás volt. Az északi falon 150 cm, a keleti falon 30 cm hosszúságban, 30–50 cm magasságban és 3–4 cm vastagságban maradt meg a vörös tapasztás. Ez az északi oldalon – a középső részén előkerült vörös elszíneződés alapján – tovább folytatódott. A kiégett tapasztás alja az egykori padlószint aljától 10 cm-re megszakadt. Kibontás után vált nyilvánvalóvá, hogy az épület északi oldalával több, mélyre nyúló korábbi objektumot vágtak át, így a helyiség északi falát nem a keményebb sárga altalaj képezte, hanem a betöltés. Az agyagos tapasztás, melyet később kiégettek, valószínűleg a fal stabilizálását szolgálta. A tapasztás kiégetését csak a helyszínen lehetett megoldani, de megfigyeléseink szerint semmilyen hamuréteg vagy égésnyom nem jelentkezett a padlón. Így feltételezhetjük, hogy a kiégetés után „szintsüllyesztéssel” tüntették el az égésnyomokat, ezért nem ért le a padlóig a kiégett tapasztás (7. ábra).

Az előkerült leletanyag változatos, a betöltésből sok csigavonaldíszes fehér kerámia, egy mécses töredéke, valamint egy meghajlított kés került elő.

ÉRTÉKELÉS

A tárgyalt objektumcsoport jobb megismerését az 1990-es évek legvégétől meginduló nagyfelületű feltárások tették lehetővé, de korábban Méri István Kardoskút-Hatablak lelőhelyen is feltárta és nagyon aprólékosan publikálta a típust.⁸ Már 1964-ben jelezte, hogy nagy méretével kiténik az egyéb Árpád-kori objektumok közül, és a tüzelőhely hiánya miatt nem lehet lakóház. A később feltártaktól elkülönül azzal, hogy árok veszi körbe,⁹ funkcióját tekintve ólnak határozta meg.¹⁰

⁸ MÉRI 1964, 28–36.

⁹ A későbbi példánál ilyen árokkal egyáltalán nem találkozunk.

¹⁰ MÉRI 1964, 34.

A felmérési rajz mellett rekonstrukciót is közöl, amiről lehet, hogy több mint fél évszázaddal később mást gondolunk, de a jelenség felvetése mindenképpen az ő nevéhez kötődik.

Időrendben Alojz Habovštiak Ógyalla-Bagotáról előkerült $4,2 \times 5,3$ méteres, a kardoskútihoz hasonló objektuma következik. Habovštiak hivatkozik a magyarországi példára, az objektumot ő is állattartáshoz kapcsolja. Érdekesség, hogy a meneteles bejárat ez esetben a rövidebb oldalon került elő.¹¹

A nagy áttörést az Ordacsehi-Bugaszegen 2000–2001-ben feltárt öt nagyméretű, földbe mélyített építmény publikálása hozta.¹² Bár kisebb-nagyobb különbségek megfigyelhetők köztük, de a korábban megismert objektumok csoportjába tartoznak. A példaértékű feldolgozásban az ásatók kitértek többek között a mélységre, a bélelésre, a meneteles lejáratra, a tetőszerkezetre, melyet Sabján Tibor az épülettel egyetemben rekonstruált is. A 174. épület szerkezete némileg különbözik a többitől, nincsenek a falak mellett oszlophelyek.¹³ A funkció vizsgálatánál kicsit túllépve a korszakon, késő középkori példákat is szerepeltettek,¹⁴ felhozták a tüzelőberendezés hiányát, kiemelték a meneteles lejáratot és néprajzi adatok alapján istállóként, ólként határozták meg az építményeket. Érdekes megállapítás volt, hogy a környezetükben lakóház nem volt.¹⁵ Az ilyen típusú objektumoknál viszonylag ritka,¹⁶ hogy a természettudományt hívják segítségül, ebben az esetben viszont talajfoszfátszint vizsgálat történt, ami megerősítette az állattartáshoz való kapcsolást.¹⁷

Ugyanebben az időszakban került sor két nagyméretű objektum feltárására az Ordacsehitől nem messze található Balatonőszöd-Temetői-dűlőben. A publikációban a leírás, szerkezet és leletanyag bemutatásán túl párhuzamokat is hoz a szerző nemcsak az építményre, hanem az egyes részletekre is.¹⁸ Meneteles lejáratot nem sikerült az ásatáson rögzíteni, az egyik objektumban tüzelőberendezés is előkerült. Az építmények egymástól távolabb helyezkedtek el, és az egyik lakóépületek közelében helyezkedett el. A szerző az egyik objektumot tárolóhelyiségként, a másikat gödörólként határozta meg.¹⁹

Az M7 autópályás ásatások után pár évvel Tomka Péter Győr-Ece lelőhelyen talált tíz nagyméretű, cölöpös szerkezetű épületet Árpád-kor végi betöltéssel.²⁰ Két nagyobb tömbben helyezkedtek el, kirajzolva egyfajta rendszert. Tájéolásuk általában azonos volt, tüzelőberendezés nem volt bennük, közülük kettő kisebb méretű, inkább négyzetes alaprajzú volt, és nem mindegyiket mélyítették le olyan mélyre, mint ahogy azt a korábbiaknál megfigyelhettük. A vastag oszlopokat Tomka Péter egy felsőbb szint meglétével hozta összefüggésbe, és a feltárt objektumokat tárháznak, illetve a mélyebbeket pinceként határozta meg. Az egyik épület leégett omladékában nagy mennyiségű gabonamag került elő.²¹ Bár a feltárt épületekről sajnos nem jelent meg egy minden objektumot részletesen bemutató publikáció, ennek ellenére a sok színes képpel és rajzzal mellékelt kiállításvezető meggyőzően mutatja, hogy az ilyen típusú objektumoknak más funkciója is lehetett, mint ól.

¹¹ HABOVŠTIK 1985, 103–104.

¹² NAGY *et al.* 2001.

¹³ NAGY *et al.* 2001, 189, 8. kép.

¹⁴ NAGY *et al.* 2001, 200–202.

¹⁵ NAGY *et al.* 2001, 213.

¹⁶ Annak ellenére, hogy Laszlovszky József már a 1980-as években felhívta a figyelmet a talajfoszfát analízis jelentőségére (LASZLOVSZKY 1982).

¹⁷ NAGY *et al.* 2001, 213–215.

¹⁸ BOGNÁR 2014.

¹⁹ BOGNÁR 2014, 142.

²⁰ TOMKA 2007, 80–84.

²¹ TOMKA 2007, 84.

Bár az előzőekhez teljesen hasonló a Debrecen-Monostor-erdő lelőhelyen feltárt objektum, publikációja mégsem tartozik a gyakran idézett munkák közé.²² A 12,6 × 7 méteres alapterületével ez az egyik legnagyobb ilyen típusú épületünk. Hosszanti oldalán nagyméretű meneteles lejárattal, alapozási árokkal és számtalan cölöplyukkal rendelkezik. A szerző feltételezi belső elválasztó falak meglétét is, a közölt rekonstrukciós rajzon jól látható az elképzelt boronafal. Talán a legfontosabb, hogy tüzelőberendezés is előkerült a feltárás során, így az ásató a néprajzból ismert tüzelősólként azonosítja.²³

A sok oszlophelyes jelenségek mellett meg kell említeni a Kiskunfélegyháza-Amler-bánya lelőhelyen feltárt három nagyméretű objektumot, melyeket a szerzőpáros az állattartáshoz köt.²⁴ Kettő közülük sekélyebben maradt meg. Minden esetben letaposott járósíntet lehetett megfigyelni, bejáratauk meneteles volt és a rövidebb oldalon helyezkedett el. Az egyiknél gödörtűzhely került elő. Különbség az előzőekben bemutatott példákhoz képest, hogy az oszlopok egykor nem a falak mellett, hanem néhány kivételtől eltekintve az épület hossz tengelyében álltak, az egyik ilyen épületről rekonstrukciós rajz is készült.²⁵ Fontos megállapítás, hogy bár volt tüzelőberendezés, de az nem a házakban megfigyelt tartós, kiépített változat volt, hanem sokkal inkább ideiglenesnek tekinthető.²⁶

Időrendben felsorolásunk elejére kívánczokra Bóna István 1967. évi dunaújvárosi ásátása, de a feltárt objektumok kisebb mérete miatt itt mutatjuk be a gazdasági épületek csoportjába tartozó két jelenséget, ami némiképp párhuzamba állítható a kánaiakkal. Az 5. objektum²⁷ viszonylag kisméretű (300 × 260 cm), rövidebb oldalán meneteles lejárattal, viszont se oszlophely, se tűzhely nem volt benne. A 8. objektum kicsit nagyobb (350 × 290 cm) volt, bejárata a hosszabbik oldalon lehetett, és a hossz tengely két végénél egy-egy nagyméretű oszlophelyet figyeltek meg. A bejárati oldallal szemben levő fal mellett több cölöplyuk került elő, mely a szerző szerint az állatok kikötésére és a jászól rögzítésére szolgált.²⁸ Bóna István is az állattartáshoz kapcsolja az épületeket.

A kánaiakhoz részben hasonlít a Gömői János által a soproni ispáni vár területén talált vesszőfonatos, tágas épület (11 × 5 m), ahol nagyméretű oszlopok közé verték le a karókat, amik közé vesszőket fontak. A szerző raktárként, tárházként határozta meg az építményt.²⁹

Feltárási időrendben talán az utolsó³⁰ az a Székesfehérvár külterületén 2014-ben feltárt objektum, mely 11,5 × 4,5 méteres alapterületével, alapárkával, karóyukaival, bélésével ugyancsak a szóban forgó épületek közé tartozik. Különlegessége, hogy a többihez képest nagyon korai, 10–11. századi. Ideiglenes tüzelőhellyel rendelkezett, publikálói tárolóépületként határozták meg.³¹

Takács Miklós 2001-ben megjelent nagy összegző munkájában ezt a típusú objektumot földbe ásott ólként értelmezi.³² Egy évre rá Aszt Ágnes foglalta össze az általa ismert Árpád-kori gödörólakat,³³ munkájában nemcsak az általunk tárgyalt típust elemzi, hanem azokat az objektumokat is, melyek – noha az ásató régész nem annak határozta meg – szerinte az állattartáshoz

²² KOLOZSI 2014.

²³ KOLOZSI 2014, 62.

²⁴ GALLINA – MOLNÁR 2003.

²⁵ GALLINA – MOLNÁR 2003, 4. kép.

²⁶ GALLINA – MOLNÁR 2003, 343.

²⁷ BÓNA 1973, 17.

²⁸ BÓNA 1973, 18.

²⁹ GÖMÖRI 2000, 7. kép.

³⁰ Czuppon Tamás 2024. március 19-i előadásában beszámol egy hasonló objektumról a mosoni ispáni várban. (Épített környezet és táj az Árpád-kori Nyugat-Dunántúlon, Czuppon Tamás: A mosoni földvár kutatásainak újabb eredményei. HUN-REN BTK Régészeti Intézet).

³¹ ORHA – POZSGAI – SAVANYÚ 2016, 40.

³² TAKÁCS 2010, 11–12.

³³ ASZT 2002, 42–46.

köthető.³⁴ Ezzel szemben Wolf Mária 2014-ben azt írja, hogy a tüzelőberendezések hiánya nem veti el a lakóház funkciót, a győri példát említve az objektumokat tárolóternek, pincének határozza meg, felette egy lehetséges szinttel (8–9. ábra).³⁵

A kánai objektumok formájukban, nagyságukban hasonlítanak egymásra, mindegyikük jóval nagyobb nemcsak az átlagos földbemélyített házaknál, hanem a kimondottan nagyobb méretűeknél is. Téglalap alakúak, és komolyabb tüzelőhellyel nem rendelkeznek. Beleillenek a hazai hasonló példák sorába, szerkezeteik azonban eltérnek egymástól.

Két esetben (592. és 3509. objektumok) a falak mellett és középen több oszlophelyet is megfigyelhettünk. A két példa közül az egyikben bizonyított a meneteles lejárát (592. objektum), a másikban feltételezhető. A magyarországi példáknál megjelenő, hosszanti oldalból „kitüremkedő” lejáratot nem tudtunk dokumentálni. Más helyszíneken, ahol előkerült lejárát, minden esetben meneteles volt, és néhány kivételtől eltekintve a hosszanti oldalon helyezkedtek el. Kérdés, hogy ahol nem találtak ilyet, milyen lejárattal kell számolni, hiszen egy ől építése esetén nem merülhet fel lépcső használata. A kánai két, lépcsős lejárátú épület kuriózumnak számít a hazai kutatásban, mert lépcsős kialakítást ismerünk házaknál,³⁶ de nagyméretű veremépületnél nem. Nem lehet-e arról szó, hogy egy lejtős lejárátot könnyebb kiásni, és az a használat során is talán kevésbé amortizálódik, mint a lépcsős?

A két másik objektumnál (3317. és 3497. objektumok) lépcsős lejárattal találkozhattunk, a lépcső kiugrott az épület alapterületéből. Ezekben az esetekben nem voltak a falak mellett egy sorban futó, földbe mélyülő oszlophelyek. A 3497. objektumnál volt két oszlophely, amelyek esetleg tartozhattak a tetőszerkezethez is, de annak szerkezete nem az eddig megismertek közé tartozik. Teljes területen tapasztott padlóval egyetlen esetben sem találkoztunk, tapasztás nyoma – egy kivételével (3317. objektum) – általában az épület középső részén maradt meg egy foltban. Letaposott padló vagy megjelenik egy-egy párhuzamnál vagy nem, véleményem szerint ez kevésbé döntheti el az épület pontos funkcióját.

Csak az 592. számú objektumnál találtunk ideiglenes tüzelésre utaló nyomot, a többi esetben az épület vagy egy kemencével rendelkező objektumot vágott, vagy egy későbbi szabadon álló kemencét ástak bele a meglévő objektumba. Már Méri István leírta, hogy a kemence hiánya az egyik bizonyíték a lakófunkció ellen.³⁷ Ezzel szemben több helyen is előkerült tüzelésre utaló nyom (pl. Balatonöszöd,³⁸ Kiskunfélegyháza-Amler-bánya³⁹). Ilyenkor azonban nem a házakban megfigyelt, kiépített kemencéről van szó, hanem ideiglenes tüzelőberendezésről,⁴⁰ ami jelenthet akár csak egyszeri tűzgyújtást is.

A sokoszlopos-, vagy karóhelyes kivitelnél rendszeresen megjelenik a bélelés kérdése: az ordacsehi objektumok vizsgálatánál vetik fel a közlők, hogy miért van a nagyméretű veremépületeknél minden esetben bélelés, a lakóházaknál pedig sokkal ritkábban. Teljes mértékben egyetértve válaszukkal, ennek technikai funkciója lehetett, az oldalfal beomlása ellen védett.⁴¹ Kérdéses marad azonban a bélelés megléte ott, ahol sem alapárok, sem karólyuk sor nem került elő, bár Kánán erre is láttunk megoldást.

Az elhelyezkedésüket tekintve egyet megközelítően a domboldal tetején létesítettek, hármat pedig viszonylag közel egymáshoz a terület déli részén, a patakhöz közelebb eső területen. Közvetlen közelükben minden esetben lakóépületek is voltak. Bár az eddig megjelent publikációk

³⁴ ASZT 2002, 43–46; Hejőkeresztúr-Vizekköze lelőhelynél Wolf Mária cáfolja, hogy a 32. ház ől lett volna. (WOLF 2022, 170.)

³⁵ WOLF 2014, 28–29.

³⁶ KOVALOVSKI 1986, 61; KOVALOVSKI 2001, 88–95.

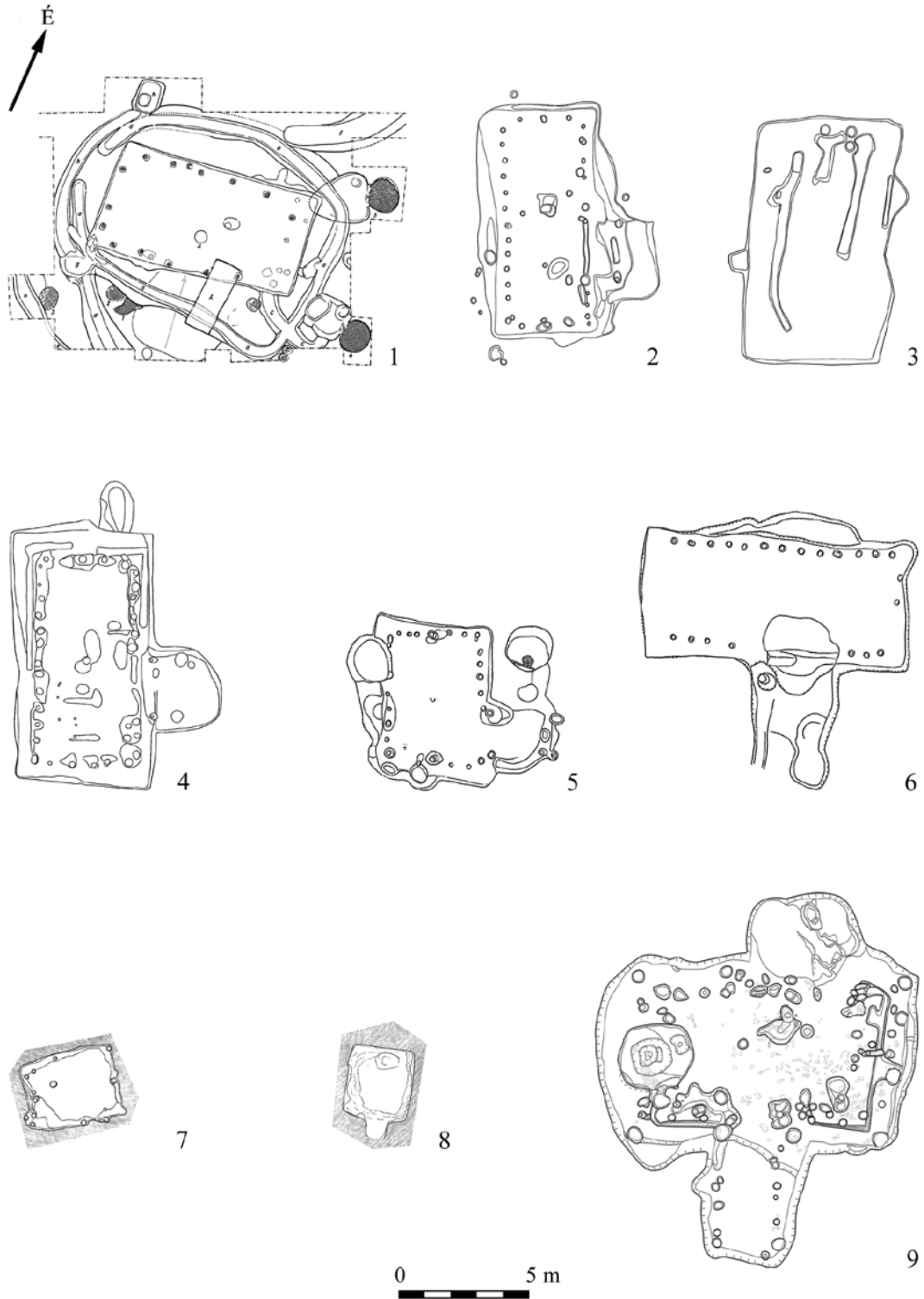
³⁷ MÉRI 1964, 28.

³⁸ BOGNÁR 2014, 138.

³⁹ GALLINA – MOLNÁR 2003, 342.

⁴⁰ GALLINA – MOLNÁR 2003, 343.

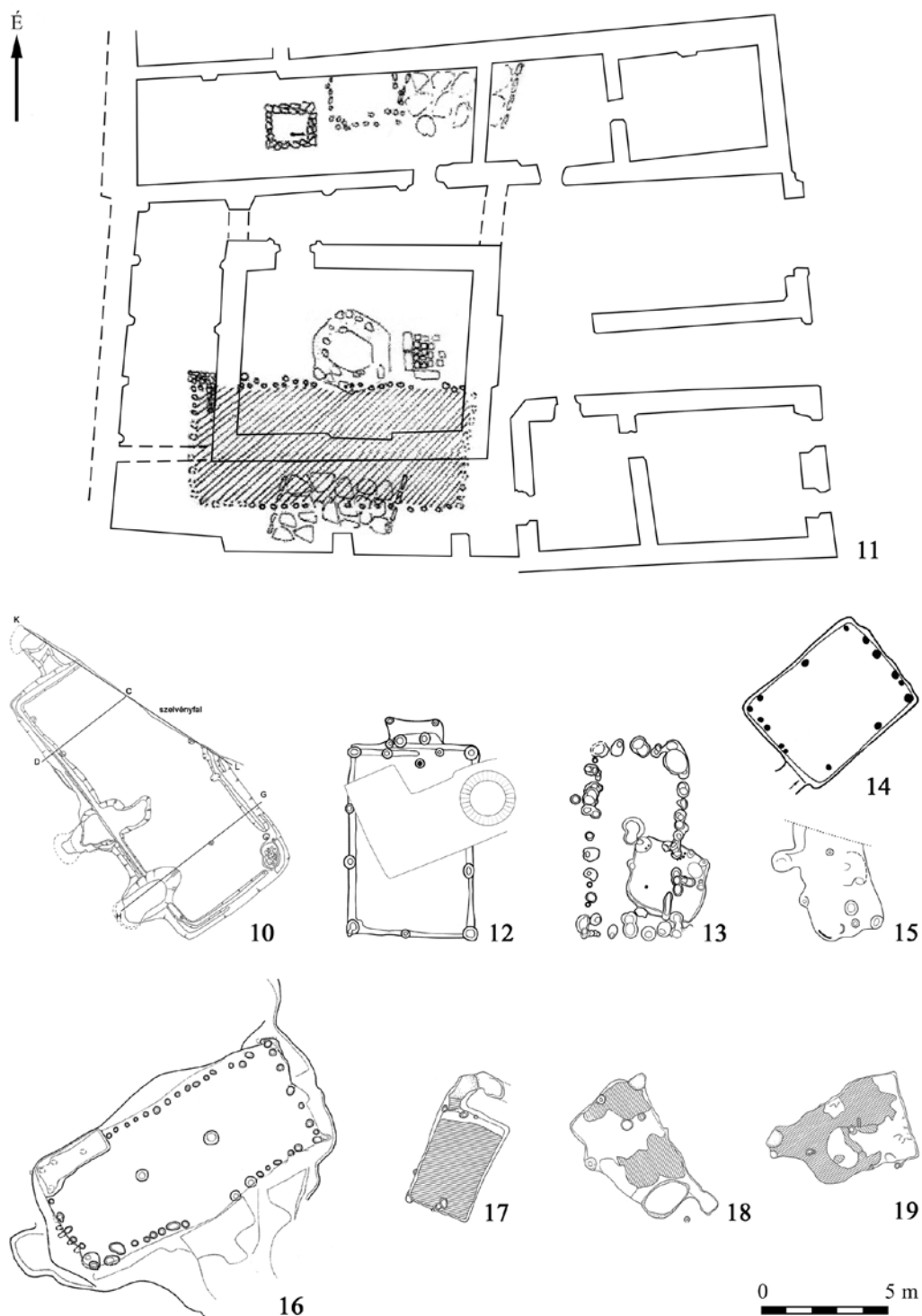
⁴¹ NAGY *et al.* 2001, 32. lábjegyzet.

8. ábra. Nagyméretű Árpád-kori veremépületek Magyarországon I.

1. Kardoskút-Hatablak; 2. Ordacsehi-Bugaszeg 76. objektum; 3. Ordacsehi-Bugaszeg 174. objektum; 4. Ordacsehi-Bugaszeg 92. objektum; 5. Ordacsehi-Bugaszeg 351. objektum; 6. Ordacsehi-Bugaszeg 402. objektum; 7. Dunaújváros 8. objektum; 8. Dunaújváros 5. objektum; 9. Debrecen-Monostor-erdő

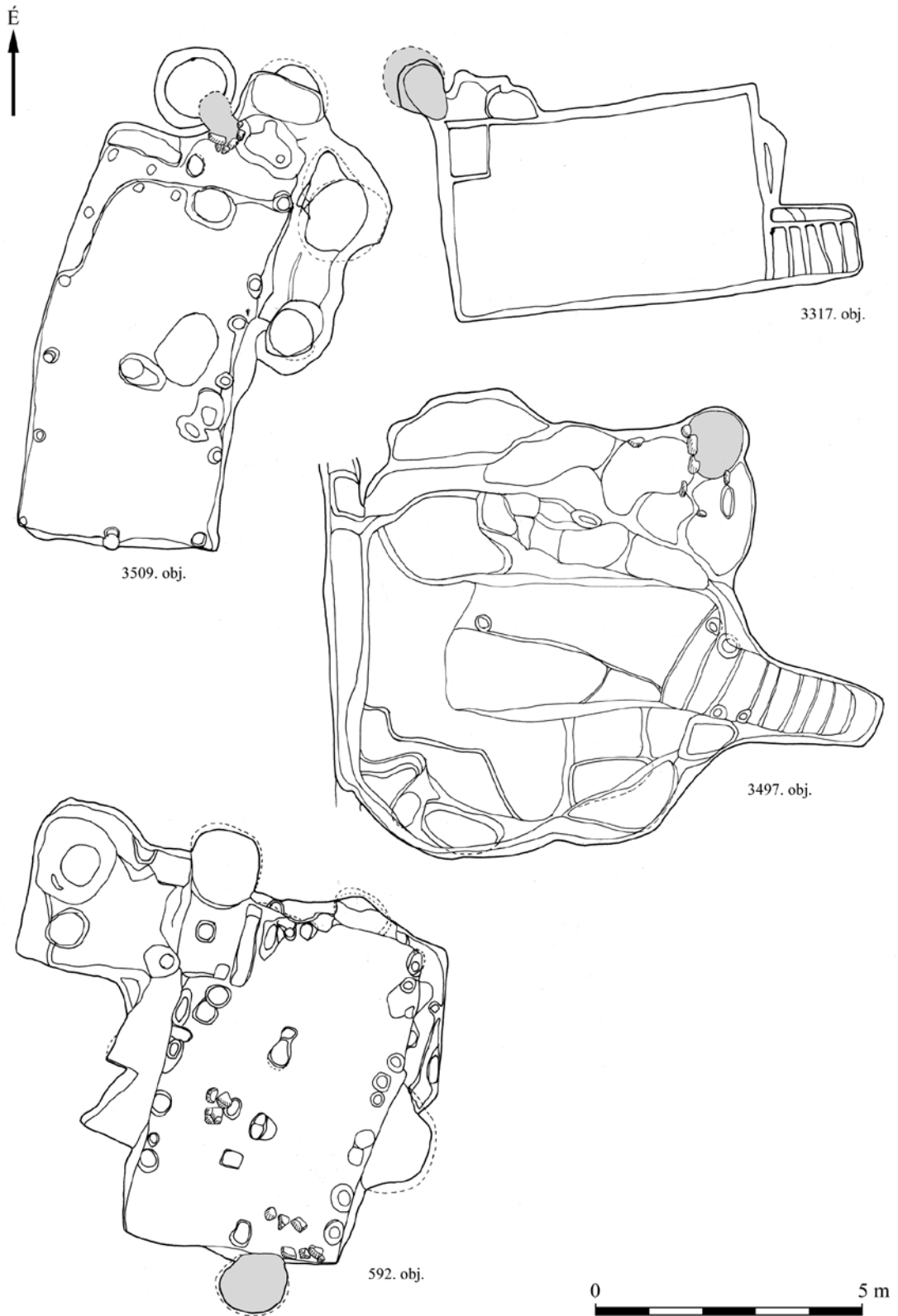
Fig. 8. Large-sized Arpadian-era dug-out buildings in Hungary I

9. ábra. Nagyméretű Árpád-kori veremépületek Magyarországon II.

10. Székesfehérvár-Hosszúéri-dűlő; 11. Sopron-Új utca 22.; 12. Győr-Ece; 13. Győr-Ece;
 14. Ógyalla-Bagota; 15. Balatonószöd-Temetői-dűlő B-820 objektum; 16. Balatonószöd-Temetői- dűlő
 B-73 objektum; 17. Kiskunfélegyháza-Amler-bánya 12. objektum; 18. Kiskunfélegyháza-Amler-bánya
 5. objektum; 19. Kiskunfélegyháza-Amler-bánya 4. objektum

Fig. 9. Large-size Arpadian-era dug-out buildings in Hungary II

10. ábra. Nagyméretű veremépületek az Árpád-kori Kána faluban. (Rajz: Réti Zsolt)
 Fig. 10. Large-size Arpadian-era dug-out buildings in Kána, an Arpadian-era village.
 (Drawing: Zsolt Réti)

mindegyike aprólékosan vizsgálja a szerkezet minden egyes elemét, talán kevésbé kapott hangsúlyt, hogy bizonyos esetekben keskeny padka jelentkezik az egyik oldalfalnál. Elképzelhető, hogy ez a kialakítás ülésre szolgált, azonban az objektum funkciójának meghatározásához nem visz közelebb, hiszen mind az ólnál, mind a tárolóhelyiségnél lehetett ilyen.

Hasonlóság mind a négy építmény esetében, hogy nem a település legkorábbi épületei közé tartoztak, több esetben vágtak korábbi Árpád-kori objektumokat. Csak az 592. számúnál figyeltük meg, hogy a felhagyott, már betöltődő objektum falába egy szabadon álló kemencét építettek.

Jelen munkámban nem vállalkozom az épületek rekonstruálására. Az oszlophelyes, meneteles lejárattal rendelkező objektumok közül az 592. számúnál vastagabb oszlopok voltak, a 3590. számúnál kicsit vékonyabbak, kérdés, hogy ezek megtarthattak-e egy felsőbb szintet. Az alaprajzi elrendezés alapján lehetnek akár hasonlóak az Ordacsehin talált épületekhez, amikről Sabján Tibor rekonstrukciós rajzot is készített.⁴² Az 592. objektumnál a padlón találtunk a Hejőkeresztúron előkerült tárgyakhoz hasonlókat,⁴³ de arra nem találtunk bizonyítékokat, hogy eredetileg ezeket a földszinten tárolták, vagy egy esetleges emeletről zuhantak le az épület pusztulásakor. A két lépcsős lejáratú épület biztosan más módon rekonstruálható, esetleg pinceként is értelmezhető, ebben az esetben azonban a felmenő résznek a beásás szélén túl kellett a talajra támaszkodni. Talán a legközelebbi párhuzam a Kiskunfélegyháza-Amler-bánya lelőhelyen feltárt 12. sz. épület, ahol szintén a rövidebb oldalon volt a lejárát. Bár itt ez meneteles volt a végén két oszlophellyel, és – a tengely két végét kivéve – nem voltak a falak mellett beásások.⁴⁴ Sabján Tibor szerint ezeknél a mély veremépületeknél először megásták a gödröt, majd azt kibélelték, és csak utána építették meg a tetőt.⁴⁵ Erre valóban magyarázatot adhatnak az oszlopok mély beásásai, de nehéz elképzelni, hogy egy közel két méter mély gödör felett hogyan építették meg a tetőszerkezetet (10. ábra).

A kaposvári Fiala Középkorkutatók Konferenciáján ugyan szakmai vita alakult ki a funkció kapcsán, nem kételkedem abban, hogy a hazai hasonló objektumok egy része az állattartáshoz köthető.⁴⁶ Kánán azonban kicsit más a helyzet: a 3509. objektum esetében elfogadjuk, hogy az akár ől is lehetett, de az 592. építmény, leletanyaga alapján, inkább hasonlít a falu egy csoportjának, vagy egy tagjának tulajdonát őrző tárolóhelyiségre, mint őlra.⁴⁷ A lépcsős lejárát miatt a másik két objektum esetében is el kell vetnünk az állattartást. Felmerül, hogy mit tárolhattak a lépcsős lejáratú épületekben. A történeti adatok⁴⁸ és a régészeti leletek⁴⁹ alapján bortároláshoz alkalmas pincék is elképzelhetők, bár a lépcsős lejárát ezt talán kevésbé támasztja alá.

Összeségében elmondható, hogy egy olyan objektumtípusról van szó, ami teljes mértékben elkülönül az Árpád-kori falvainkban megismert földbe mélyített házaktól. Az építmények szerkezete kismértékben különböző, ennek ellenére egy csoportot alkotnak. Megjelenésük a 11. századtól bizonyítható és az Árpád-kor végéig jelen vannak, funkciójukat ólként és tárolóhelyként határozza meg a kutatás. Bár Méri István első közlése óta 60 év telt el, számos kérdés nyitott még az objektumtípussal kapcsolatban, amelyekre az újabb és hasonló épületek feltárása és publikálása adhat választ.

⁴² NAGY *et al.* 2001, 206–206.

⁴³ WOLF 2022, 12.

⁴⁴ GALLINA – MOLNÁR 2003, 4. kép.

⁴⁵ BENCZE *et al.* 1999, 139.

⁴⁶ Ebben az esetben a bizonyításban a talajfoszfátszint vizsgálata nagyon fontos szerepet játszhat.

⁴⁷ A tárolóként való meghatározásnak talán legfontosabb bizonyítéka az objektumban talált, használatlaltal egykorú leletanyag. Ebben az esetben nem a betöltődése közben bedobált szemétre gondolok, hanem azokra a közvetlenül a padlószinten fekvő leletekre, amik közvetlenül a pusztulás során (pl. leégés) kerültek oda (pl. Győr-Ece, Hejőkeresztúr-Vizekköze).

⁴⁸ H. GYÜRKY 1996, 19.

⁴⁹ TEREI – HORVÁTH 2007a, 218–221.

IRODALOM

- ASZT 2002 ASZT Ágnes: Gödörólak a középkori magyar falvakban, különös tekintettel a Szentkirályon feltártakra (Pit stys at the Middle Age in Hungarian villages). *Arrabona* 43 (2005) 36–66.
- BENCZE *et al.* 1999 BENCZE Zoltán – GYULAI Ferenc – SABJÁN Tibor – TAKÁCS Miklós: *Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. Ausgrabung und Rekonstruktion eines Grubenhauses aus der Árpádzeit.* Monumenta Historica Budapestinensia 10. Budapest 1999.
- BOGNÁR 2014 BOGNÁR Katalin Boglárka: Nagyméretű veremépületek Balaton-őszöd Árpád-kori településén (Large pit houses in the Árpád Age settlement of Balatonőszöd). In: *A múltnak kútja. A Fialat középkoros régészek V. konferenciájának tanulmánykötete.* Szerk.: Rác Tibor Ákos. Szentendre 2014, 133–143.
- BÓNA 1973 BÓNA István: *VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban (Avarische Siedlungen aus dem 7. Jahrhundert und ein ungarisches Dorf aus der Arpadenzeit /11.–13. Jh./ in Dunaújváros).* Fontes Archaeologici Hungariae. Budapest 1973.
- DARÓCZI-SZABÓ – TEREI 2011 DARÓCZI-SZABÓ Márta – TEREI György: Szájával lefele fordított edények és tartalmuk az Árpád-kori Kána faluból (Pots buried upside down and their contents in the Árpád era village of Kána). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 198–226.
- GALLINA – MOLNÁR 2003 GALLINA Zsolt – MOLNÁR István: Az intenzív állattartás feltételezett nyomai egy Árpád-kori településen (Die angenommenen Spuren der intensiven Tierhaltung in einer arpadenzeitlichen Siedlung). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Studia Achaologica* 9 (2003) 341–347.
- GÖMÖRI 2000 GÖMÖRI János: Sopron és környéke a magyar honfoglalás és államalapítás korában. Gondolatok az új állandó régészeti kiállítás kapcsán (Ödenburg und Umgebung in der Zeit der Landnahme und der Staatsgründung. Gedanken über die neue archäologische Ausstellung). *Soproni Szemle* 54 (2000) 343–373.
- H. GYÜRKY 1996 H. GYÜRKY Katalin: *A Buda melletti kánai apátság feltárása (Die Freilegung der kánai Abtei bei Ofen).* Budapest 1996.
- HABOVŠTIK 1985 HABOVŠTIK, Alojz: *Stredoveká dedina na Slovensku.* Bratislava 1985.
- KOLOZSI 2014 KOLOZSI Barbara: Egy Árpád-kori épület lehetséges rekonstrukciója (An Árpád-age building's possible reconstruction). *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* (2014) 61–68.
- KOVALOVSZKI 1986 KOVALOVSZKI Júlia: A Visegrád-várkerti faluásatásról. In: *A magyar falu régésze Méri István 1911–1976.* Szerk.: Kocsis Gyula. Cegléd 1986, 61–63.
- KOVALOVSZKI 2001 KOVALOVSZKI Júlia: Árpádkori lakóházak Visegrád–Várkertben (Häuser aus der Arpadenzeit im Burggarten von Visegrád). In: *Népi építészet a Kárpát medencében a honfoglalástól a 18. századig.* Szerk.: Cseri Miklós – Tárnoki Judit. Szentendre 2001, 81–97.

- LASZLOVSZKY 1982 LASZLOVSZKY József: Karámok Árpád-kori falvainkban (Pferche in unseren arpadenzeitlichen Dörfern). *Archaeologiai Értesítő* 109 (1982) 281–285.
- MÉRI 1964 MÉRI István: *Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában* (Bericht über die Ausgrabungen in Kardoskút). Régészeti Füzetek II (12) Budapest 1964.
- NAGY *et al.* 2001 NAGY Ágnes – GALLINA Zsolt – MOLNÁR István – SKRIBA Péter: Késő Árpád-kori, nagyméretű, földbemélyített építmények Ordacsehi-Bugaszegen (Große, gegrabene Bauten in Ordacsehi-Bugaszeg aus der späten Arpadenzeit). In: *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig*. Szerk.: Cseri Miklós – Tárnoki Judit. Szentendre – Szolnok 2001, 187–220.
- ORHA – POZSGAI – SAVANYÚ 2016 ORHA Zoltán – POZSGAI Helga – SAVANYÚ Bálint: Egy 10–11. századi teleprészlet különleges objektuma Székesfehérvárról (Special artefact found in Székesfehérvár during the excavation of a 10–11th century settlement). *Alba Regia* 44 (2016) 37–54.
- TAKÁCS 2010 TAKÁCS Miklós: Árpád-kori falusias települések kutatása Magyarországon 1990 és 2005 között. (The researching of Árpadian-era (eleventh–thirteenth-century) village-like settlements in Hungary between 1990 and 2005). In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon (Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary)* I–II. Szerk.: Benkő Elek – Kovács Gyöngyi. Budapest 2010, 1–67.
- TEREI 2004 TEREI György: Előzetes jelentés a Kőérberek-Tóváros-Lakópark területén folyó Árpád-kori falu feltárásáról (Preliminary report on the excavation of a village from the Árpadian period on the territory of the Kőérberek-Tóváros residential district). *Régészeti kutatások Magyarországon 2004*. Szerk.: Kisfaludi Júlia. Budapest 2005, 37–72.
- TEREI 2006 TEREI György: *Kána falu Árpád-kori temploma és temetője*. Régészeti értékeink 16. Budapest 2006.
- TEREI 2010 TEREI György: Az Árpád-kori Kána falu Budapest határában. In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon (Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary)* I–II. Szerk.: Benkő Elek – Kovács Gyöngyi. Budapest 2010, 81–111.
- TEREI 2016 TEREI György: Az Árpád-kori Kána falu kerámiaművessége (The earthenware from the Árpadian Age village of Kána). In: *„A cserép igazat mond, ha helyette nem mi akarunk beszélni” Regionalitás a középkori és kora újkori kerámiában*. Szerk.: Simonyi Erika – Tomka Gábor. *Opuscula Hungarica* 9. Budapest 2016, 115–134.
- TEREI 2017 TEREI György: Zarándokjelvény az Árpád-kori Kána faluból (Pilgrim badge in Árpadian village, Kána, Budapest). *Budapest Régiségei* 50 (2017) 151–158.
- TEREI – HORVÁTH 2007a TEREI György – HORVÁTH Antónia: Az Árpád-kori Kána falu vasleletei I. (Die Eisenfunde des arpadenzeitlichen Dorfes Kána I). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (2007) 215–245.

- TEREI – HORVÁTH 2007b TEREI György – HORVÁTH Antónia: Az Árpád-kori Kána falu vasleletei II. (The iron finds from period II at the Arpadian village at Kána). *Budapest Régiségei* 41 (2007) 153–192.
- TEREI – VARGHA 2013 TEREI György – VARGHA Mária: Madár alakú bronzcsat az Árpád-kori Kána faluból (Bird shaped brooch from the Arpadian age village of Kána). *Budapest Régiségei* 46 (2013) 151–166.
- TOMKA 2007 TOMKA Péter: A honfoglalás korától a török időkig. In: *A vagongyár alatt – a vagongyár előtt. Római temető és középkori település a győri Árkád területén*. Kiállításvezető. Szerk.: Bíró Szilvia – Molnár Attila – Nagy Andrea. Győr 2007, 63–92.
- WOLF 2014 WOLF Mária: Újabb adatok az Árpád-kori népi építészet kutatásához (Further data to the research of medieval vernacular architecture in Hungary, 1000–1301). *Ethnographia* 125:1 (2014) 20–47.
- WOLF 2022 WOLF Mária: *Hejőkeresztúr-Vizekköze*. A tatárjárás régészeti emlékei 1. Budapest 2022.

NEW DATA RELATING TO ARPADIAN-AGE LARGER DUG-OUT STRUCTURES

György Terei

Publication of findings from Kána, an Arpadian-era village unearthed between 2003 and 2005, began even before the excavation work there was completed. In the present work, four dug-out structures from the village are explored whose shapes and sizes differ appreciably from those of other dug-out dwellings known from that period of history.

As regards their shapes and sizes, the structures discussed in the study resemble one another: they are rectangular in shape and lack hearths of a more serious kind. On the other hand, they differ in terms of layout. In two cases, a number of post holes were observable next to the walls and in the middle parts; in the other two cases, no such post holes could be seen. Entrances, too, differed: the ramp solution featured as well as the stairway one. Among the examples of dug-out structures brought to light in Hungary, the stairway solution discovered is without precedent. In each of the four structures excavated, flooring of beaten earth was observable, although not across the entire floor area. Following investigation of their siting, one was positioned higher than the others, namely at the top of a hillside, while the other three were in a single location in the southern part of the village area, near to a brook. In all four cases, there were dwelling houses close by. On the basis of finds made and the principle of superposition, it may be claimed that none of the four objects counted among the village's earliest structures, with their use being datable to the first half of the 13th century.

Although the launching, from the late 1990s onwards, of excavations of larger sites has generated a better knowledge of this type of object, a structure of this kind from Kardoskút-Hatablak was published in the 1960s already, by István Méri. The real breakthrough, however, came with the publishing of five large dug-out structures excavated at Ordacsehi-Bugaszeg in 2000–2001; in their treatment of them, the authors roundly discuss the issues raised. It is likewise important to mention the findings from Győr, where ten similarly large objects were discovered, although in terms of layout they were a little different from the four discussed here.

As regards the question of function, there is no consensus among specialists. Some researchers link larger-size dug-out structures to animal keeping, as pens, while others see them as having been storage spaces. On the basis of the positions of the finds recovered from them, it may be said that those at Kána were probably storage spaces.

BENKŐ ELEK, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetének kutatóprofesszora 2024 augusztusában tölti be 70. életévét. Benkő Elek tudományos tevékenységét mindenkor az igényesség, a sokoldalú érdeklődés és a friss irányzatok megismerésére, az eredmények összegzésére való törekvés jellemzi, szemléletét jól tükrözik Madách Imrének a kötet mottójául választott szavai. A jeles alkalomból barátai, kollégái, tisztelői e tanulmánykötettel köszöntik az ünnepeltet.

ELEK BENKŐ, a full member of the Hungarian Academy of Sciences and a research professor at the Institute of Archaeology of the HUN-REN Research Centre for the Humanities, is set to celebrate his seventieth birthday in August 2024. His scientific work has at all times been characterised by intellectual rigour, wide-ranging interests, a desire to learn about new lines of enquiry, and efforts to summarise findings. Elek Benkő's approach is well reflected in the words of Imre Madách chosen as the motto of this book. This volume of studies has been made for him by friends, colleagues, and admirers, to celebrate the special occasion his birthday will represent.

HUN
REN

BÖLCSEZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
RÉGÉSZETI INTÉZET

MTA
Kiváló Kutatóhely

MTA

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

ARCHAEOLINGUA

